

М. Ю. Бондаренко,
аспірант кафедри державної політики та управління політичними процесами,
Національна академія державного управління при Президентові України

ВПЛИВ ГРОМАДСЬКИХ РУХІВ НА ФОРМУВАННЯ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ДЕРЖАВИ В ПЕРІОД СУСПІЛЬНО-ТРАНСФОРМАЦІЙНИХ ЗМІН

Визначено роль громадських рухів у побудові демократичного суспільства в період суспільно-трансформаційних змін. Розглянуто проблеми взаємодії держави та інститутів громадянського суспільства. Досліджено шляхи їх формування та розвитку, необхідні для ефективних демократичних перетворень в Україні.

It was defined the role of civil movements in the building of democratic society during the transformation period of society. The problems of the state and society institutes interaction were considered. The ways of their forming and development necessary for the effective and efficient democracy transformation in Ukraine were examined.

Ключові слова: громадські рухи, громадянське суспільство, демократія, держава, демократична держава.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Розвиток громадянського суспільства, його взаємозв'язок з державою є актуальним для України, тим більше в період суспільно-трансформаційних змін. Громадські рухи є універсальними посередниками між громадянським суспільством та державою, вони представляють соціальні інтереси, краще розуміють природу окремих проблем та шляхи їх подолання. Вони не залежать від держави, здатні захищати суспільство від необгрунтованого державного втручання в громадське життя. Без участі громадських рухів у політичному житті, без ефективного контролю над діяльністю влади, досягнення мети — побудови демократичної держави — є неможливим. Якщо держава прагне до задоволення потреб громадян, то вона має бути зацікавлена в створенні та розвитку громадянського суспільства. Все це свідчить про те, що побудову демократичного суспільства неможливо здійснювати лише за допомогою органів державної влади, необхідне розвинуте громадянське суспільство, яке є метою демократичного розвитку та засобом побудови демократичної держави.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вагомий внесок у дослідження громадянського суспільства зроблено у багатьох працях зарубіжних та українських дослідників. Зокрема, В. Князев, Дж. Коген, М. Логунова, М. Пірен, В.Ткаченко, В. Шахов досліджували взаємозв'язок громадянського суспільства та демократії. І. Варзарь, Ю. Габермас, Ф. Гайек, В. Журавський, О. Кульчицький, О. Погорілко, А. Силенко, Дж. Сорос, В. Тацій, Ю. Шемшученко займаються дослідженням сутності громадянського суспільства, його структури, місця і ролі в політичній системі демократичного суспільства. Такі науковці як В. Скуратівський, О. Палій, Е. Лібанова активно ведуть дослідження сутності громадських рухів.

Разом з тим, дана тема є актуальною для державного управління та перспективною для наукових досліджень, тому що громадські рухи виконують головну роль в побудові демократичної держави в період суспільно-трансформаційних змін.

НЕВИРІШЕНІ РАНІШЕ ЧАСТИНИ ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Невирішеними залишаються питання визначення впливу громадських рухів на формування демократичної держави в період суспільно-трансформаційних змін. Саме визначення цих питань дає змогу усвідомити майбутні перспективи розвитку українського суспільства.

Мета дослідження — визначення впливу громадських рухів на формування демократичної держави в період суспільно-трансформаційних змін.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО ЗМІСТУ

Найвища цінність сучасного демократичного суспільства — створення умов необхідних для реалізації громадянської участі у здійсненні державної політики, тобто формування громадянського суспільства. Розвиток громадянського суспільства, згідно концепції сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства [5], є однією з найважливіших умов становлення України як демократичної, правової і соціальної держави. Це, насамперед, передбачає налагодження ефективної взаємодії органів виконавчої влади з інститутами громадянського суспільства, що повинна базуватися на партнерстві, взаємній зацікавленості в досягненні цілей, пов'язаних з процесом демократизації усіх сфер державного управління і суспільного життя, соціально-економічним і духовним прогресом, всебічним забезпеченням захисту прав і свобод людини та громадянина.

Становлення громадянського суспільства в умовах

творення національної державності в Україні є важливою проблемою, що так чи інакше передбачає зміцнення державницьких засад в організації суспільної життєдіяльності. Феномен громадянського суспільства — це багатомірне соціально-політичне та соціо-культурне явище. З одного боку, це одна зі складових політичної системи, з іншого — явище культури та традиції у соціумі [3, с. 55]. На думку О. Петришина, громадянське суспільство виступає як сукупність добровільно сформованих громадянських інституцій, котрі діють на самоврядних засадах у межах конституції та законів, за посередництвом яких індивіди реалізують свої основні невід'ємні права і свободи [9, с. 10]. Тому від самого початку воно має формуватися виключно на засадах демократії та визнання принципу верховенства права у відносинах між інститутами громадянського суспільства й органами державної влади.

Для реалізації взаємодії демократичної держави і громадянського суспільства велике значення має політична участь громадських рухів у суспільному житті. Необхідна постійна та ефективна їх взаємодія з органами державної влади та політичною системою в цілому. Для цього потрібно сформувати таку державу, яка була б зацікавлена в інтересах суспільства, тобто демократичну державу. Саме таким чином громадські рухи можуть впливати на політико-правові засади державного управління, через активність громадян. Ця залежність повинна зводитися до системи "громадянське суспільство — демократична держава", шляхом розв'язання конфліктів та досягнення компромісів. Ми погоджуємося з думкою Петришина О., що "держава у такому широкому розумінні з часу своєї появи на історичній арені за різних умов і в різноманітних формах справляла і продовжує справляти вплив на суспільство, тому його існування поза межами державної форми організації аж ніяк не є можливим. У цьому сенсі держава утримує суспільство від повернення до природного (додержавного) стану, безвладдя та безладдя" [9, с. 7]. Отже, громадянське суспільство та держава являють собою дві невід'ємні складові частини одного явища, які не можуть існувати один без одного, але співвідносяться в межах загальної проблематики пошуку оптимальних громадських і політичних складових устрою і життєдіяльності суспільства. З одного боку, інститути громадянського суспільства мають бути рівноправні, пов'язані з державою, а з іншого — незалежними від держави та мати власні легітимні політико-правові можливості громадянського контролю за владою. Підкреслимо також, що держава має сприяти демократичному розвитку суспільства. У функціонуванні громадянського суспільства роль цивілізованої держави має виявлятися в тому, що вона створює умови для розвитку громадянського суспільства, є відносно самостійною щодо громадянського суспільства і здійснює солідарні публічні інтереси всіх членів суспільства, надає необхідний захист громадянському суспільству, яке функціонує в межах її території, у тому, що належить до соціальної безпеки громадян, є знярядям соціального компромісу громадянського суспільства, пом'якшує соціальні суперечності між різними соціальними групами, має межі регулювання відносин у суспільстві, які визначаються конституцією держави, стандартами в галузі прав і свобод людини, закріпленими в міжнародних актах [6, с. 58]. Взаємодія держави та громадських рухів дасть змогу знаходити нові ідеї, можливості, механізми, ресурси для вирішення політичних питань суспільства. Наявність активної взаємодії між органами державної влади та інститутами громадянського суспільства зміцнить державу, посилить її демократичні засади, підвищить ефективність державного управління в цілому.

Варто зазначити, що необхідна система відкритого доступу до різних джерел інформації, яка залучає чисельні громадські організації до співпраці, активної участі у задоволенні своїх потреб. Таким чином, має стверджуватися цінність взаємодії, порозуміння між державою та суспільством, реалізовуватися принцип свободи слова, волевиявлення, обміну інформацією. Публічний діалог громадських рухів та органів державної влади є необхідною умовою для побудови демократичного суспільства. Тому дуже важливим є взаємодія рівних компетентних партнерів.

Саме незалежні від держави громадські рухи мають відображати інтереси шляхом обговорення питань з представниками органів державної влади та бути спроможними брати на себе відповідальність. Але сьогодні громадянське суспільство є не настільки впливовим, щоб ці думки, рішення були почуті державою. Це спричинено тим, що громадські рухи не відчують себе партнерами з державою, також відсутня система безпосередньої партнерської взаємодії. Важливе значення у взаємозв'язку громадянського суспільства та демократичної держави відіграють засоби масової інформації (ЗМІ), які мають виступати каналом вираження думки громадянського суспільства, засобом її формування та інструментом контролю громадянськості над державою. ЗМІ є важливою ознакою демократичного суспільства, але на сьогодні вони не виконують своєї функції, не висвітлюють позицію народу. Вони орієнтовані на взаємодію з владою, в той час, коли мають просто розповсюджувати інформацію про події, що відбуваються в суспільстві, бути арбітром між різними точками зору. У зв'язку з цим необхідно забезпечити інформаційну відкритість, незалежність, прозорість, дотримуватися забезпечення ефективного зв'язку та співпраці між громадянським суспільством та державою.

Поряд з політичною, економічною, інформаційною кризами в Україні прослідковується ідеїна криза. Поки людина і суспільство не відновлять ідентичності, власну систему цінностей та світогляду, доти буде хаос, нестабільність в державі. Україна здобула політичну незалежність і зараз гостро стоїть проблема становлення національної самобутності й продовження традиції тисячолітньої історії. При цьому необхідно враховувати світовий досвід успішної демократизації. Для формування демократії в Україні необхідні умови ефективних відносин між державою і громадянським суспільством, а саме: наявність ефективної держави, чесні вибори, захист прав та свобод громадян, розвитку дієвого та життєздатного громадянського суспільства, яке може підшукувати альтернативи у вирішенні питань уряду та його контролювати, верховенство права, яке захищало б права громадян, рівність перед законом. Політико-правова культура як громадян, так і деяких представників органів державної влади є дуже низькою. А це призводить до того, що громадяни навіть не намагаються відстоювати свої права. Як підкреслює Мусатова О.В., "важливим є формування загального контексту, в якому люди можуть критично оцінювати події та переглядати свої переконання, визначати та оцінювати свої як індивідуальні, так і колективні потреби, переглядати стандарти, норми, стереотипи, що заважають розвитку держави та особистості. Налагодження постійного діалогу з громадськістю на паритетних началах забезпечує становлення громадянського суспільства" [8, с. 259]. В даний час для досягнення суспільством якісно нового рівня розвитку громадянського суспільства необхідне подолання соціальної байдужості за допомогою залучення людей до громадської участі на різних адміністративно-територіальних та галузевих рівнях. Розробка та забезпечення реалізації механізмів відкритості та прозорості влади, залучення громадянськості до процесів прийняття рішень, активізацію інформування населення на всіх етапах формування та впровадження урядової політики, прийняття низки законів та постанов; забезпечення свободи засобів масової інформації та належний контроль за дотриманням антимонопольного принципу в інформаційній царині; вдосконалення законодавства та сприяння розвитку місцевого самоврядування; правова освіта громадянськості, налагодження партнерства та обміну досвідом між неурядовими організаціями; започаткування практичної експертизи проектів нормативних актів на предмет потенційної шкоди або сприяння розвитку громадянського суспільства. Громадянське суспільство повинно бути основою політичного життя, вносити в нього демократичні риси і якості, дух звільнення особи від державного диктату складати основу основ громадянського суспільства. Демократія як основа державного управління буде ефективною тоді, коли з'являться спільність інтересів та цінностей, які поділяються більшістю громадянського суспільства. Сила демократичної держави виявляється на довірі народу, його

активній зацікавленості та участі у здійсненні державної політики. Якщо інтереси громадянського суспільства і демократичної держави не протиставляються, а, як зазначає В. Шинкарук, становить єдність протилежностей, то громадянське суспільство стає фундаментом, базисом демократичної держави [10, с. 30].

Саме громадянське суспільство відіграє провідну роль у формуванні розвинутої правової держави. Держава повинна сприяти демократичному розвитку суспільства. На думку О. Кудіної, громадсько-політичні рухи пристосовані до авторитарного характеру влади, тому виявилися нездатними до саморозвитку в напрямі демократії [7, с. 248]. На сучасному етапі соціально-економічного розвитку громадсько-політичні рухи є з'єднувальною ланкою між політичним і громадянським суспільством [8, с. 259]. Вони мають виконувати функції активізації населення, його виховання, формування громадської думки, сприяти реалізації політичних, соціально-економічних, трудових прав та інтересів громадян, сприяти формуванню політичних еліт, через висування до державних органів. Найпоширенішим засобом впливу на прийняття рішень є лобізм. Він виступає однією з форм взаємодії держави та громадських рухів, що здатні забезпечити легітимний вплив певних інститутів громадянського суспільства на державну владу [4, с. 81]. Саме в цьому полягає їх стабілізуюча, інтегративна роль у суспільстві.

В Україні становлення громадянського суспільства відбувається за умов творення національної державності, що так чи інакше передбачає зміцнення державницьких засад в організації суспільної життєдіяльності, утворення нових органів державної влади й управління суверенної держави, які від самого початку мають формуватися виключно на засадах демократії та визнання принципу верховенства права у відносинах між інституціями громадянського суспільства й органами державної влади.

Отже, важливу роль у політичному процесі відіграють громадські рухи, діяльність яких спільно з державою, має бути спрямована на постійне підвищення добробуту населення на основі їх активної участі у створенні та розподілі суспільних благ. Громадські рухи в співпраці з органами державної влади, мають прагнути до чесної, справедливої, відкритої політичної боротьби, розширення та поглиблення демократичних принципів. Їх метою має бути допомога державі зберегти цілісність української державності, запобігти зuboжінню народу. На сьогодні основними шляхами побудови громадянського суспільства в Україні може бути підвищення політичної культури населення, створення нових можливостей участі громадян в управлінні державними і суспільними справами, подальше формування та розвиток інститутів громадянського суспільства, а також розвиток різних форм громадського самоврядування і самодіяльності, постійне удосконалення контрольних механізмів з боку населення, розширення сфери судового захисту прав і свобод людини, зміцнення свободи інформації, відкритості суспільства, піднесення рівня суспільної свідомості, подолання явищ соціальної пасивності, оскільки справа не тільки в наявності демократичних установ і процедур та інформованості населення, але й в спроможності жити в умовах демократії, користуватися її благами, в готовності до постійного удосконалення політичної системи у відповідності зі зміною конкретних історичних умов [1, с. 229]. Для подолання проблем формування інститутів громадянського суспільства та їх ефективного взаємовпливу, взаємозв'язку з державними органами в період суспільно-трансформаційних змін, необхідний науковий підхід до визначення ролі держави в перехідному суспільстві, розробки механізмів її впливу на соціальні процеси, визначення шляху перетворення держави на демократичну, правову, а перехідного суспільства — на громадянське.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Суспільство громадян з високим рівнем розвитку економічних, соціальних, моральних відносин, яке спільно з державою створює розвинений правовий простір для забезпечення гідного розвитку людини, є фундатором дина-

мічної політичної системи. У свою чергу, політична система надає громадянам реальну можливість якнайповніше виявити та реалізувати свої політичні інтереси, права тощо. Усвідомлення громадськістю своєї ролі, активізація її діяльності та пошук шляхів забезпечення ефективного управління призводять до переосмислення становлення демократії, що передбачає створення дієвого механізму взаємодії органів державної влади та громадських рухів, вдосконалення системи інформування громадян про державні рішення та активізація населення. Державна влада, дійсно, може сприяти встановленню громадянського суспільства, але без ініціативи народу "знизу" її можливості обмежені. Вплив громадських рухів на політичну систему, державну політику, правовий статус громадян є важливим показником демократії. Головним результатом демократичних перетворень в Україні має стати формування громадянського суспільства, яке на основі демократичних, правових норм встановлює оптимальне співвідношення, соціальних груп і суспільства в цілому. Ні державний сектор, ні бізнес, окремо чи разом узяті, не здатні сповна забезпечити життєво необхідні колективні інтереси чи то громадянські права, чи соціальний захист, чи збереження культурної та релігійної ідентичності, чи проблеми довкілля. Таким чином, громадські рухи, що виникли у період суспільно-трансформаційних змін, повинні враховувати у своїй політичній діяльності фундаментальні людські цінності.

Подальше дослідження даної проблеми дозволить встановити значення, місце та роль рухів на формування демократичної держави, становлення демократичної держави і дасть можливість усвідомити майбутні перспективи розвитку українського суспільства.

Література:

1. Вітенко О.А. Громадянське суспільство як основа демократичної держави / О.А. Вітенко // Науковий вісник академії муніципального управління. Збірник наукових праць. Серія "Управління". За заг. ред. В.К. Присяжнюка, В.Д. Бакуменка. — К. — Випуск 2/2010. — С. 223—232.
2. Голубь В.В. Політико-адміністративні аспекти формування громадянського суспільства в транзитивних суспільствах / В.В. Голубь // Вісник НАДУ. — 2010. — №1. — С. 183—192.
3. Громадянське суспільство в Україні та "політика ідентичності" / Ю. Тищенко, С. Горобчишина; Укр. незалеж. центр політ. дослідж. — К.: [Агентство "Україна"], 2010. — 76 с.
4. Кожухар О. Громадянське суспільство і демократія: проблема взаємовідносин // Громадянське суспільство та проблеми становлення особистості: Збірник наукових праць / За ред. А.С. Лобанова. — Кривий Ріг: Видавничий дім, 2008. — Вип. 3. — С. 79—85.
5. Концепція сприяння органами виконавчої влади розвитку громадянського суспільства, схвалена розпорядженням Уряду від 21 листопада ц.р. № 10357р. режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=1035-2007-%F0>
6. Крюков О.І. Громадянське суспільство як чинник побудови демократичної політичної системи / О.І. Крюков // Стратегічні пріоритети. — 2009. — №2(11). — С. 55—59.
7. Кудіна О. Громадсько-політичні об'єднання в контексті формування політичних цінностей демократичного суспільства / О. Кудіна // Політологічний вісник. Збірник наукових праць. — К.: ІНТАС, 2009. — Вип. 40. — С. 245—254.
8. Мусатова О.В. Громадські організації як чинник формування громадянського суспільства / О.В. Мусатова // Актуальні проблеми політики. Збірник наукових праць / Голов. Ред. С.В. Ківалов. — Одеса: Фенікс. 2004. — Вип. 22. — С. 258—306.
9. Петришин О. Громадянське суспільство і держава: питання взаємовідносин / О. Петришин // Вісник Академії правових наук України. — Харків, 2006. — №4(47). — С. 3—12.
10. Шинкарук В. Громадянське суспільство, держава, ідеологія / В. Шинкарук // Куди йдемо. — К., 1993.

Стаття надійшла до редакції 28.03.2011 р.